

on-line >>> www.alnari.rs
mail to >>> office@alnari.rs

Naziv originala:

Ayşe Kulin

VEDA

Copyright © 2007 by Ayşe Kulin

Translation Copyright © 2012 za srpsko izdanje Alnari d.o.o.

ISBN 978-86-7710-872-4

THIS BOOK HAS BEEN PUBLISHED WITH THE SUPPORT OF THE MINISTRY OF CULTURE AND
TOURISM OF REPUBLIC OF TURKEY IN THE FRAMEWORK OF TEDA PROGRAM

OVA KNJIGA OBJAVLJENA JE UZ PODRŠKU MINISTARSTVA KULTURE I TURIZMA
REPUBLIKE TURSKE, KROZ PROGRAM TEDA.

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

Ajše Kulin

ZBOGOM

Preveo Vladan Stojanović

alnari
PUBLISHING

Beograd, 2012.

REZIDENCIJA U OKUPIRANOM ISTANBULU

Snežne padavine ne izgledaju veličanstveno kad im vreme nije. Sneg, koji je pao na Istanbul krajem duge i tegobne zime, kad se očekivalo da cveće propupi, nije pokrio grad sedefastim omotačem. Hvatao se po blatnjavim ulicama i zbijenim drvenim kućama kao kora zagorelog šećera. U četvrti Bajazit, na vrhu duge ulice koja se spušta ka moru, kočijaš u dvopregu, rumena lica i ruku utrnulih od hladnoće, trgnu dizgine. Kočija se zaustavila posle nekoliko metara. Ahmed Rešat znao je koliko se mokre potkovice klizaju po ledu. Odlučio je da poštedi konje i prepešači ostatak nizbrdice do kuće. Iskrcao se iz kočije i isplatio vozara. Silazio je ka svom domu opreznim i sitnim koracima. Bližio se čas jutarnje molitve. Iscrpeo ga je dugi noćni sastanak. Prekinuli su ga kad su shvatili da su previše umorni i da razmišljaju i da govore. Na tren je zastao pred svojom kapijom na desnoj strani ulice. Pomolio se u sebi da suprugu zatekne usnulu. Nije bio raspoložen da joj objašnjava zašto je sastanak trajao do rane zore.

Baštenska kapija otvorila se čim ju je dodirnuo vrhovima prstiju. „Želim vam dobro jutro!“, oglasio se efendija Husni.

„Šta tražiš na kapiji u ovo doba noći? Zar nisam rekao da me niko ne čeka?“

„Ustao sam da se spremim za molitvu. Video sam vas s prozora. Izgledate iscrpljeno.“

„Kako i ne bih bio. Ne pamtim kad sam se pošteno naspavao. Nek nam je Alah svima u pomoći!“

„Amin!“

Ahmed Rešat odmerio je slugu ohrabrujućim pogledom. Husni-efendija je zabrinuto posmatrao gospodara. Činilo se da nije svestan da mu stoji na putu.

„Nema loših vesti. Do duboko u noć bavio sam se rutinskim poslovima. Idi, pomoli se Alahu. Slobodan si.“

Sluga je potrčao ispred gospodara da mu otvori ulazna vrata. Ahmed Rešat namirisao je sredstvo za čišćenje čim je prekoračio preko praga. Namrštio se i sručio na hoklicu. Skinuo je cipele, spustio fes na policu i dodao redengot* Husniju. Ušao je u selamlik** u čarapama. Bacio se potrbuške na divan ispod prozora. Nadao se da će odspavati nekoliko sati. Pritisnuo je čelo o isprepletane prste jer je patio od razarajuće glavobolje. Trudio se da potisne sve probleme iz protekla dvadeset četiri sata. Doktor Mahir ga je posavetovao da u sličnim situacijama isprazni um i duboko diše. Duboko je udahnuo i polako izdahnuo... učinio je to još jednom... i još jednom. Da, prijatelj savet bio je koristan. Protegnuo se i zevnuo. Okrenuo se na leđa i gurnuo jastuk pod glavu. Tetkin oštri, duvanom obojeni glas prenuo ga je iz sna na mekom divanu.

„Kakav to čovek skita oko do rane zore, Rešat-beže, pogotovo s invalidom u kući?“

Uspravio se u sedeći položaj i promrmljao: „Ne radim do kasno u noć zadovoljstva radi, tetka.“

„Baš fino. I šta si to radio do rane zore?“

„Najdraža tetka, siguran sam da vrlo dobro znaš šta se događa. Zašto me propituješ?“

„Državni poslovi najbolje se obavljaju za videlo sinko. Alah je odredio noć za san i molitvu. I tvoji dedovi su bili na važnim državnim položajima pa su ipak spavali u svojim posteljama.“

„Tetka, zaboravljaš da su imali tu sreću da u njihovo vreme zemlja ne bude pod okupacijom.“

---

* Naziv potiče od fr. *redingote* - sako za jahanje; u Otomanskom carstvu, vrsta dugog crnog kaputa.

** Deo velike muslimanske kuće, namenjen samo muškarcima.

Zbogom

„Samo o njoj slušam! O okupaciji! Šta je bilo, bilo je. Niko ne može da se bori protiv prošlosti i smrti. A tvoj nećak je još živ. Znaj da se više brinem za zdravlje svog unuka nego države! I sinoć je kašljao do jutra. Uskoro će i krv propljuvati. Mora da ide u bolnicu. Što pre.“

„Zar se nije oporavio? Da ne preteruješ?“

„Otkad si to prestao da mi veruješ, Rešate? Momak kašlje svake noći, a tebe nema da ga čuješ! Danima pokušavam da te pronađem. Ponestaje mu sirupa. I zalihe uglja su na izmaku. Više ne možemo da zagrejemo kuću kako treba.“

„Pogledaću da li ima još sirupa u apotekama u Peri. Što se uglja tiče, tetka, i u Dvoru troše poslednje zalihe. Moraćemo da pređemo na drva.“

„Ali ni ona se ne mogu nabaviti. Moramo da grejemo Kemalov sprat.“

„Naloži baštovanu da poseče drveće u dnu vrta.“ Ustao je s divana i potapšao tetku po leđima.

„Idem da obiđem Kemala“, rekao je.

„Tako mu nećeš pomoći. Pošalji ga u bolnicu.“

„Znaš da je to nemoguće.“

„A zašto, moliću lepo?“

„Zato što bi ga smesta uhapsili. Njegova fotografija već je mesecima na svim javnim mestima. Odmah bi ga prepoznali.“

„Da li hoćeš da kažeš da je moj unuk izdajnik? Koji je od vas dvojice išao da se smrzava u onom belom paklu? Koji je od vas dvojice oružjem branio državu? I sad je on izdajnik, a vi ste heroji! Je li tako?“

„Nisam ja nikakav heroj, ali mi ni policija nije za petama.“

„Vlada koja je izdala nalog za njegovo hapšenje je pala, zar ne? Da li je sadašnja vlada tako moćna kad ih se plašite?“

„Tetka, vlade se uspinju i padaju, ali sultan čvrsto sedi na svom prestolu.“

„Znam samo da je Kemal u neophodnoj medicinskoj negi, i to odmah.“

„Dovela si ga ovamo bez mog znanja i pristanka. Zažmurio sam na oba oka, zarad mira u kući i da ne bi bolestan završio na ulici. Ne očekuj da ću zbog njega ugroziti opstanak čitave porodice. Ako je oboleo od sušice, u bolnici ne bi imao ništa bolju negu nego ovde. Mehpara se ni za tren ne odvaja od njega. Učiniću sve da mu pronađem lekove. Molim te da jednom zauvek okončamo ovu raspravu. Molim te, tetka!“

„Sram te bilo, Rešate!“

Ajše Kulin

Kad je tetka izletela iz sobe, sručio se na divan. Bespomoćno je zaronio glavu u šake, boreći se s glavoboljom.

Gomila nerešivih problema neprestano je opsedala nesrećnog Ahmeda Rešata. Nećaka, begunca od zakona, nije mogao da smesti u bolnicu. U kuću je smeo da dolazi samo jedan lekar - Mahir, bliski porodični prijatelj. Ako bi se doznalo da je pružio utočište Kemalu, bio bi odmah prognan, bez obzira na godine besprekorne državne službe. Našao se između stare i izlapele tetke i nezadovoljne supruge, koja se užasno bojala da će se i deca zaraziti sušicom. Iako iz različitih razloga, obe žene složile su se da Kemal mora u bolnicu. Mladićevo stanje se, uprkos pažljivoj kućnoj nezi, nije popravljalo. Iz katastrofalne avanture kod Sarikamiša* vratio se i fizički i duhovno slomljen. Pritom su ga gonili i zbog političkog delovanja. Nepomirljivi bundžija najpre se svrstao uz Komitet za jedinstvo i napredak (KJP).** Okrenuo im je leđa u najnezgodnije vreme, kad su došli na vlast posle revolucije 1908. godine. Tako se otuđio i od pristalica i od protivnika KJP-a. Mladić je bio odan ideji slobode, a raskid s KJP-om dubok. Ljudi su ga, ipak, zbog ranijih veza s tom partijom, poistovećivali s njima. Uznemirujuće glasine stizale su do ušiju Ahmeda Rešata. Nekoliko njegovih kolega pominjalo je Kemala kao „Rešatovog nećaka bundžiju“.

Nećak je možda zasluživao prezir, ali ujak nije. Kemal je stvarao nevolje od prvog dana srednje škole. Povezivali su ga s agitatorima velikog broja organizacija, od mladoturaka do masona. Sprijateljio se i sa opozicionim piscima, a nije zazirao ni od toga da i sam povremeno sastavi kritički nastrojene članke. Pritom ih je potpisivao imenom i prezimenom i objavljivao u časopisima koji nisu bili naklonjeni Dvoru.***

---

* Sarikamiš, nedaleko od Karsa, bio je poprište velike bitke između carske Rusije i Otomanskog carstva u Prvom svetskom ratu, u kojoj su Turci teško poraženi.

** Tur. *İttihat ve Terakki Cemiyeti*. Politička partija koja je osvojila vlast posle Mladoturske revolucije 1908. Vladala je do 1918, kad je većina članova izvedena pred vojni sud i utamničena.

*** Tur. *Topkapı Sarayı* - doslovno Dvorac topovskih vrata, kod nas poznatiji kao Carigradski dvor, odnosno Carigradski saraj, gde je bilo sedište sultana i vlade. Istanbulci zdanje jednostavno zovu Saraj, odnosno Dvor. (Prim. lekt.)

Zbogom

Kemal se oduševio kad se KJP dokopao vlasti, ali ubrzo su mu postali zakleti neprijatelji. Do te mere se otuđio od vladajuće partije da se prijavio kao dobrovoljac u ratu protiv Rusa u dalekom Sarikamišu. Hteo je da pobjegne što dalje od centara moći i da služi otadžbini.

Kemal i hiljade mladih vojnika ništa nisu znali o paklu koji ih tamo čeka. Vojnici su bučno i pompezno ispraćeni sa istanbulske železničke stanice Hajdarpaša. Svetina se molila i mahala čipkanim maramicama. Sa svih strana orila se muzika, uz mnogo darova i žrtvovanih životinja.

Bučni i euforični ispraćaj brzo su zaboravili tokom beskrajne vožnje vozom do dalekih krajeva Anadolije. Mobilizacija je obavljena po ledenom vremenu, a trupe su na front odlazile u volovskim zapregama. Kad su konačno stigli do logora, zatekli su pakao, samo što nije plamteo grimiznim plamenovima, već je bio leden i beo. Stravična hladnoća nemilosrdno je grizla ruke, noge i lica i otvarala žive rane na izloženim delovima tela.

Malo je njih izvuklo živu glavu iz Sarikamiške tragedije. Kemalovi rođaci su sa zebnjom očekivali vesti o njegovoj smrti. Laknulo im je kad su saznali da je zarobljen. Devet meseci kasnije, pronašli su ga ispred baštenske kapije. Ležao je na kaldrmi, s dušom u nosu. Mesecima su ga negovali u bolnici, pokušavajući da mu izvidaju skrhanu telo. Još godinu dana su se predano brinuli o njemu kod kuće. Međutim, sva njihova nega i ljubav nisu mogle da izvidaju ranjeni duh.

Ahmed Rešat je s neodobravanjem pratio nepromišljeno ponašanje svog nećaka. Nastojao je da mu oprost i zaboravi sve greške, a naročito zbog patnji koje je pretrpeo u Sarikamišu. Alah mu je poštedeo život i dozvolio mu da se vrati kući. Možda će i Dvor biti jednako blagonaklon prema mladiću, koji je, nesumnjivo, gorko žalio zbog pređašnjih lakomislenosti. Kemal je bio veoma obrazovan. Govorio je nekoliko jezika, video je sveta, imao je i dara za pisanje. Valjda će moći da ga zaposli kao prevodioca? Ahmed Rešat je, zahvaljujući velikom ugledu i dobrim vezama u Dvoru, uspeo nećaku da obezbedi mesto u državnoj administraciji. Međutim, sav trud je propao. Državna služba mu jednostavno nije bila suđena!

Ajše Kulin

Ipostavilo se da Kemal, ni posle svih patnji i stradanja, ništa nije naučio. Povezao se s nacionalistima. Dok se njegov ujak zauzimaao za njega pred velikim vezirom, tvrdoglavi i nerazumni nećak nemilosrdno je šibao po vladi svojim perom. Objavljivao je oštre kritičke članke u „Vakitu“ i „Akšamu“ – i to pod punim imenom i prezimenom. Vlasti su konačno izgubile strpljenje i izdale nalog za njegovo hapšenje.

Rešat-beg se odrekao odgovornosti za dela svog nećaka i isterao ga iz kuće.

Razbesneo se kad je saznao da ga je Sarajlihanuma, pošto mu se zdravlje opet naglo pogoršalo, prokrijumčarila nazad u kuću. Živeo je na tavanu, sa slugama. Najviše se naljutio na suprugu, zato što je i ona tajila istinu od njega. Znao je da je tetka naterala sve ukućane da se pridruže zaveri ćutanja – slatkorečivošću, obećanjima i pretnjama. Njegovu ženu sigurno nije zaplašila. Behidža mu se pravdala, lijući pritom gorke suze. Nije znao da li je pristala na ćutanje iz sažaljenja prema mladiću, kao što je uporno tvrdila, ili zbog izuzetno vrednog dijamantskog broša, koji je tetka pre nekoliko godina dobila od jedne od sultanovih pomajki, Čerkeskinje ako ga pamćenje ne vara. Vrlo dobro je znao da je njegova tetka vešta u potkupljivanju, a supruga slaba na lep nakit. Ipak, ni njemu savest nije dopuštala da rovitog nećaka izbaci na ulicu. Dozvolio mu je da ostane u odajama za sluge, dok se ne oporavi.

Ahmed Rešat se sve više otuđivao od porodice. Već nekoliko nedelja nije video kćeri, niti je razgovarao sa suprugom. Vraćao se kući kad svi već spavaju, a kretao na posao pre svanuća. Svakodnevní život njegovih najbližih bio mu je dalek, kao da živi u drugom gradu.

Duboko je uzdahnuo. Nevolje njegovog domaćinstva bile su zanemarljive u poređenju s onim koje su snašle otadžbinu. Ima li kraja dugogodišnjim stradanjima Otomanskog carstva?

* * *

Zbogom

Grad su okupirali pre dve godine. Visoki komesar, admiral Samersset Artur Gof-Kaltrop, koji je u ime Velike Britanije u Mudrosu potpisao Sporazum o prekidu vatre, obećao je Rauf-begu, otomanskom pregovaraču, da strane trupe neće biti raspoređene u Istanbulu. Nije održao reč. Po potpisivanju sporazuma, Saveznici su počeli da sprovode tajni plan za rasturanje Otomanskog carstva.

Flota od pedeset pet savezničkih brodova usidрила se u Bosforskom moreuzu samo devet dana nakon što su trojica nesrećnih paša, Enver, Talat i Džemal - vođe Komiteta za jedinstvo i napredak, koje su svi nazivali „Otac, Sin i Sveti duh“ – pobjegli u izbeglištvo.

Strane trupe iskrcale su se u Istanbul bez oklevanja.

Podanici Otomanskog carstva grčkog porekla izašli su na ulice s grčkim zastavama i bučno i radosno pozdravili dolazak neprijateljskih ratnih brodova. Crnog meseca februara, napaćeni žitelji Istanbula morali su da istrpe još grđu sramotu. Slušali su radosne pokliče i gromke aplauze manjinskih naroda dok je francuski zapovednik na belom ždrepcu trijumfalno jahao čitavom dužinom Glavne ulice u Peri.*

Otomansko carstvo teško je ispaštalo zbog mnoštva pogrešnih odluka. Hrišćanske manjine u Istanbulu spremno su sarađivale s okupacionim snagama, kao da su stolecima čekale priliku za osvetu muhamedancima. Muslimani nisu imali nikakve šanse. Svaki sporadični otpor odlučno su slamali. Vođe su hapsili i mučili u policijskim stanicama. Istanbulce muslimane su zastrašivali, pljačkali i uznemiravali. Obeshrabrujuće glasine o obesnom ponašanju senegalskih trupa činile su situaciju još gorom. Glasine su dobijale na snazi i veliki grad je ubrzo brujao o maltretiranjima koja muslimani trpe od hrišćana. Najveći odjek imale su priče da ženama na silu skidaju velove.

Većina tih glasina bila je lažna, ali neke su se zasnivale i na nepodnošljivim istinama. Okupatori su oduzimali muslimanima domove i u njih smeštali trupe. Podli i nadmeni Englezi bez razlike su ponižavali i maltretirali i obične ljude i vladine zvaničnike, poslanike i ministre. Smenili su trojicu paša - Alija Rizu, Saliha Hulusija i Tefrika - s dužnosti

---

* Fr. *Grand Rue de Pera* - Pera, deo grada u evropskom delu Istanbula, danas se zove Bejoglu.

Ajše Kulin

velikog vezira samo zato što su uporno zahtevali da se poštuju odredbe iz Sporazuma o prekidu vatre. A obični ljudi trpeli su zulume komšija. Njihova dalja rođaka hanuma Dilruba krenula je pre petnaest dana u posetu Rešat-begu. Dok je sedela u tramvaju, neka madam* bocnula ju je po ramenu, podigla iz sedišta i rekla: „Dovoljno si sedela, hanuma; sad je na nas red.“ Uplakana žena izletela je iz tramvaja na sledećoj stanici i prepešačila ostatak puta do Bajazita.

Neki su rešili da se odupru okupaciji, uprkos provokacijama i tlačenju. Evropske države su i zvaničnim putem obavestene o osnivanju Nacionalne vlade u Ankari, rešene da se odlučnije odupre spoljnim pritiscima.

Istanbulska vlada osudila je Mustafu Kemala na smrt. Presudu je potpisao sultan, ali niko se nije usuđivao da ode u Ankaru i uhapsi vođu turskog Nacionalnog pokreta, samoproглаšenog predsednika novog parlamenta. Štaviše, bila je javna tajna da mu mnogi članovi istanbulskog kabineta žele uspeh.

Otpor je bio dobra i plemenita ideja, mislio je Ahmed Rešat, ali i beznađežan bez oružja i vojnika. Mnogi avanturisti zamišljali su da mogu da oslobode i Istanbul i sve naše nekadašnje zemlje, a nisu imali ništa izuzev poluizgladnelih i slabo odevenih trupa, iscrpljenih osmogodišnjim ratovanjem na bezbrojnim frontovima. Otpor je od samog početka bio osuđen na propast!

Ahmed Rešat nikako nije mogao naći tabakeru po džepovima sakoa pa je odustao. Opsovao je i smesta pocrveneo od stida, iako je bio sam u prostoriji. Izgubio je duševni mir zbog događaja na koje nije mogao da utiče. Promenio se. Nikad nije psovao, a odnedavno su psovke nepodnošljivo često silazile s njegovih usana. Kad bi mu udovi otežali po povratku kući, što se poslednjih dana redovno događalo, popio bi jednu čašu rakija** pre spavanja. Njegova supruga je u oštrom zadahu anisa nalazila još jedan razlog da ga grdi. Nije bio srećan zbog novih poroka, ali ova

---

* *Madam* Turci koriste kao reč za nemuslimanku.

** Raki je alkoholno piće sa ukusom anisa.

Zbogom

ponižavajuća, teška i izazovna vremena zahtevala su čelične nerve. Čak ni oni nisu bili dovoljni, ne otkad je državna riznica prestala da isplaćuje službenike. Otomansko carstvo bilo je u dugovima do guše. Svakog bogovetnog dana svađao se s poveriocima. Svi znaci ukazivali su na dvostruko uvećanje ogromnog prošlogodišnjeg manjka u državnoj kasi. Isplata ratne štete načinjene u Prvom svetskom ratu samo će povećati već nepodnošljive minuse.

Ponovo je ustao. Razgibavao se špartajući po maloj odaji. Ako se popne u spavaću sobu, probudiće ženu. I kćeri sigurno spavaju. Drveni nogostupi na stepenicama grozno su škripali, opominjući osobe lakog sna da neko silazi u kuhinju, hamam ili predsoblje s keramičkim pločicama. To je bio još jedan razlog za nezadovoljstvo njegove supruge. „Sarajlihanuma vazda vreba s načuljenim ušima. Hoće da čuje da li idemo u hamam“, besnela je. Ali čime da popravi crvotočne daske i naulji škripave šarke!

Razmišljao je da se na prstima popne na međusprat, ali pomislivši na raspravu s džangrizavom tetkom, ostao je da drema u selamluku. Moraće da se odmori pre nego što se suoči sa ozbiljno bolesnim Kemalom, kog je čuvao od najranijeg detinjstva. Teško mu je padalo što mu mladić kopni pred očima. Poslednjih dana, kad god bi video nećakovo pepeljasto lice, našao bi se u iskušenju da mu oprosti sve greške.

Seo je na divan i zagledao se u baštu ispred kuće. Snežne pahulje lepile su se za sjajno lišće magnolije, pogurene pod prozorom kao tužna nevesta. Jabuka je već procvetala, obmanuta martovskim suncem, a sad je venula na iznenadnom talasu hladnoće. Gorki osmeh zaigrao je na usnama Ahmeda Rešata. „Glupava jabuka nam je toliko slična. Obradovala se prvim zracima sunca, a sad joj sve nade venu!“

Zar se nisu svi radovali slobodi koja će procvetati posle svrgnuća Crvenog sultana, Abdula Hamida II. Ubrzo su svi počeli da se biju u glavu, shvativši da je od dva zla uvek bolje ono koje svi dobro poznaju!

Prazninu nastalu posle propasti KJP-a ispunila je Partija slobode i jedinstva, sklona zloupotrebi religioznih osećanja. Narod se ubrzo umorio i od nje. Ahmed Rešat nije mogao a da ne primeti da Partija slobode i

jedinstva, na koju se sultan oslanjao, iz dana u dan gubi ugled, najviše zbog proengleskog opredeljenja.

Mnogi politički osuđenici, izgnani tokom vlade Komiteta za jedinstvo i napredak, vratili su se posle amnestije. Namnožile su se razne osvetnički raspoložene frakcije. Kao da to nije bilo dovoljno, grčki i jermenski patrijarsi počeli su da pružaju otvorenu podršku osvajačima, čiji cilj nije bio samo da zauzmu Istanbul, već su želeli čitavo carstvo. Taj cilj mogao se ostvariti samo u atmosferi potpunog haosa. Zbog toga su se svim sredstvima trudili da podbune Grke i Jermene protiv muslimana. Grci su bili naročito drski i netrpeljivi. Pričalo se da je jedan Grk, vlasnik roštiljđinice u Karakaju, štapom isterao zamenika gradonačelnika Džemil-pašu, koji je pokušao da pregleda objekat.

Bol mu je sevnula od potiljka ka čelu pri pomisli na taj sramni incident. Vrteo je glavom levo-desno, pokušavajući da odagna glavobolju. Situacija je postajala sve nepodnošljivija, čak i za poslovično trpeljive i tolerantne Turke. Od početka okupacije bili su slika i prilika trpeljivosti. Zatvarali su oči pred ispadima zemljaka i suseda da bi očuvali pređašnje odnose. Ahmed Rešat zadržao je u službi baštovana Areta, Jermenca, i Katinu, mladu Grkinju, koja je svakih petnaest dana dolazila da pere i pegla. Državni službenici Jevreji, kojima je šefovao u ministarstvu finansija, nastavili su da rade kao i pre. Isto se moglo reći i za hrišćanske ministre i poslanike u parlamentu. Neki Grci i Jermeni zalagali su se za dizanje ustanka, ali se većina ipak besprekorno ponašala. Jevrejska zajednica ostala je odana Otomanskom carstvu. Grčka štampa je otvoreno raspirivala antitursko raspoloženje, ali jevrejska zajednica i štampa poštovala je muslimane, uprkos svesrdnim naporima grčkog Visokog saveta da ih privoli da pristupe nedavno uspostavljenoj Grčko-jermenskoj federaciji.

Ahmed Rešat bio je i učesnik i posmatrač ovog beznadežnog i bezglavog juriša u neizvesnu budućnost. A ruke su mu bile vezane. Muškarci ne plaću, ali on nije mogao da vlada nekontrolisanim trzajima kapaka i suzama.

BEHIDŽA, MEHPARA I SARAJLIHANUMA

Mehpara je tiho silazila niz stepenice s koritom punim veša. Naišla je na Behidžu, koja je pošla u toalet.

Behidža je odenuła bledoružičasti pačalik, muslimsku haljinu kakvu nose istanbulske neveste prvog jutra bračnog života, a okovratnik ukrala roze trakom. Namučila se da zakopča haljinu preko grudi, nabreklih posle dva porođaja.

Pačalik je do pre nekoliko meseci ležao složen u kovčegu, kraj venčanice. Izvadila ga je da se provetri, opere i ispegla. Kao supruzi visokog državnog zvaničnika, nisu joj nedostajala sredstva za pristojnu odeću, ali počela je da ga nosi zato što ju je podsećao na vreme kad ju je suprug obožavao, ljubio i nežno milovao od jutra do večeri. Kad bi se nekako uvukla u njega, činilo joj se da ponovo ima mladalački stas. Vratila bi se u srećnija vremena, kad joj je kosa padala ispod pojasa, a suprug nije skidao pogled s nje. Čeznula je za vremenom kad se Rešat-beg rano vraćao kući, a ujutru nevoljno kretao na posao. Htela je da se vrati u doba kad je vikende provodila u njegovom naručju i kad je njegova privrženost izluđivala Sarajlihanumu. U poslednjih pet-šest godina, sve se zapanjujuće brzo menjalo. Muž je uveče više nije opčinjeno slušao dok bi mu svirala na udu* i pojala istanbulske pesme, niti je nalazio vreme za kćeri. Vazda se s posla vraćao mrzovoljan. Plahovito je odgovarao tetki,

---

* Ud je žičani instrument kruškolikog oblika, sličan lauti. (Prim. lekt.)

Ajše Kulin

jedinoj osobi koja se usuđivala da ga bilo šta priupita. Često ne bi ni dirnuo ukusna, samo za njega pripremljena jela. Progutao bi činiju supe i otrčao u krevet, gde bi se prevrtao i stenjao do zore.

Behidža je bila ubeđena da je suprug počeo polako da klizi u malodušnost još kad je Kemal otišao u Sarikamiš. Rešat-beg je uvek bio čvrst kao stena. Mobilizacija i rat nisu ga nimalo uzdrmali. Nije ni trepnuo kad je septembra 1914. godine Enver-pašina vlada objavila rat Engleskoj, Francuskoj i Rusiji. Sinovi Otomanskog carstva oduvek su ratovali. Navikli su na oskudicu i smrt, neizbežne pratioce ratova. Još jedan rat ništa nije menjao. Mirno je dočekivao ratne izveštaje i poplavu loših vesti s frontova. Potresao se tek kad je Kemal uzeo učešća u unapred izgubljenoj vojnoj avanturi i kad su ga zarobili Rusi. Život sa suprugom većito kiselog lica i njegovom neutešno plačljivom tetkom postajao je sve nepodnošljiviji.

Kad su konačno stigle vesti o dugo očekivanoj pobedi, da su združene snage Velike Britanije i Francuske potukli do nogu na Galipolju, čitava zemlja je slavila pobedu. Svi su umesili i ispekli poslastice, delili ih sa susedima, a kuće su se od jutra punile čestitarima, kao da je Bajram. Radosť nije dugo trajala. Behidžino ushićenje splaslo je kad je Rešat-beg pronašao muvu u supi. „Da bi se osvetili za poraz na Galipolju, Britanija i Francuska dogovorile su se da u tajnosti poklone Dvanaest ostrva* Italiji. Kako su to mogli a da nas ne pitaju?“ Mrzovoljni izraz vratio se na njegovo lice.

Prekorila je supruga sledećim rećima: „Ne razumem te. Izgubili smo Bosnu i Hercegovinu i skoro ceo Balkan, a ti plaćeš zbog nekoliko egejskih ostrva.“

Ljudi se brzo naviknu na nevolje, baš kao i na zadovoljstva. Sudbina je htela da rat postane svakodnevnica. Narod ga je prihvatio. Prilagodio

---

* Posle nekoliko vekova poluautonomnog statusa u granicama Otomanskog carstva, arhipelag Dodekani (Dvanaest ostrva, među kojima su Rodos, Kos i Patmos) proglasio je nezavisnost 1912. godine. Italija ga je gotovo odmah okupirala.

Zbogom

mu se, baš kao i okupaciji. Usred brojnih nedaća, ljudi su molili Alaha da im dopusti da sačuvaju bar ono malo što im je ostalo, da štete budu nadoknadne, a bolesti izlečive.

Behidža se, kao i većina žena, najviše brinula o bezbednosti i dobrobiti najuže porodice. Proviđenje je htelo da se rodi u imućnoj porodici. Kuću u kojoj su živeli darovao im je njen otac iste godine kad se rodila Leman, najstarija kćer.

Behidžina majka umrla je posle porođaja. Ibrahim-beg, Behidžin otac, poklonio je svu pažnju kćerki jedinici. Mogao je da ruku predivne plavokose kćerke dâ bilo kom agi u Bejpazariju, ali je umesto toga odlučio da je uda za istanbulskog begefendiju, izdanku ugledne čerkeske porodice koja je već nekoliko pokolenja služila Dvoru. Njegov zet hodio je stazom koju su preci dobro utabali. Dobio je kvalitetno obrazovanje u dvorskim školama i nameštenje u državnoj službi. Nikad nije patio od neutažive gladi za mitom, inače vrlo rasprostranjene boljke među otomanskim velikodostojnicima. Svedočio je o tome umerenim načinom života i nesalomivim ličnim integritetom. Ibrahim-beg birao je zeta po karakteru, a Ahmed Rešat je, baš kao i on, imao veliko srce. Bio je i pravi musliman. Čovek koji se ne može kupiti sa uspehom će se suprotstaviti i svim drugim iskušenjima. Paziće Behidžu i nikad neće uzeti drugu suprugu. Ibrahim-begovo poštovanje prema zetovim vrlinama navelo ga je da mladencima ponudi mnogo više od onog što bi podmirilo kćerkine potrebe. Pazio je da ne povredi zetov ponos. Ograničavao se na diskretne poklone kćeri i unukama. Kradom je kćerkinu ostavu stalno punio dobrima iz Bejpazarija.

Duboko je uzdahnula. Ponekad se pitala da li bi bolje prošla kao kraljica Bejpazarija, umesto što je otišla u Istanbul i postala supruga čoveka stalno zauzetog nedokučivim državnim poslovima. Muškarac kog je volela u prvim godinama braka negde je nestao. Ustupio je mesto novom Rešatu, koji se razboleo od tuge zbog nećakovog zlog udesa i okupacije. Činilo joj se da svakog dana postaje sve neraspoloženi.

Sarajlihanumina odluka da sakrije Kemala na tavan dodatno je sve pogoršala. Rešat-beg joj nikad nije oprostio što ga nije obavestila o Kemalovom tajnom povratku. Ali kakvog je izbora imala? Ni Behidža nije

mogla da izbaci bolesnog rođaka na ulicu. Međutim, Kemalovo sve gore zdravstveno stanje nagnalo ju je da gorko zažali zbog te odluke. Bilo je prekasno. O, kakva je budala bila! Ne samo što se otuđila od supruga već je u kuću primila bolest koje se plašila više od ičega na svetu. Kako će zaštititi dečicu? Naložila je da se sve površine ribaju alkoholom. Pomno je nadgledala čistoću Mehparinih ruku. Starala se da Kemal upotrebljava samo svoje sudove i srebrninu. Preterano osetljiva Sarajlihanuma usprotivila se ovoj poslednjoj meri jer je mislila da će njen unuk biti teško pogođen ako sazna da ga tretiraju kao gubavca. Zbog toga je Behidža, iako gospodarica kuće, povazan čučala u kuhinji, kako bi uvek bila sigurna da joj deca neće jesti iz zaraženih sudova.

Mnogo se umorila, i to ne samo od života pod okupacijom već i od nesložnog i nespokojnog domaćinstva. Muž je već nekoliko meseci noćio na poslu. Kao da to nije dovoljno, retke večeri kod kuće provodio je u žučnim političkim raspravama s Kemalom. Nikad neće razumeti prokletu mušku solidarnost! Kad je reč o državnim pitanjima, više mu je prijalo društvo nećaka bundžije nego verne supruge. Mnogo je radila na sebi. Učila je francuski i čitala sve novine i časopise koji bi joj dospeli u ruke. Na kraju se osećala spremnom da ponudi svoje mišljenje o otvaranju drugog fronta: zaključila je da bi to bilo ishitreno ako se najpre ne zaleće rane iz Balkanskih ratova. Kad se poverila Sarajlihanumi, starica ju je dočekala na nož i rekla: „Zašto zabadaš nos u rat? To su muška posla!“ Ionako nikad nije ni dobila priliku da pokaže novostečeno znanje; Rešat-beg nije tražio društvo svoje žene, već Kemalovo.

Kemal je pak sva ujakova mišljenja i zaključke opovrgavao s neiscrpnom mladalačkom energijom i tvrdoglavošću. Kad je bogom prokleti Enverpaša objavio rat Rusiji, Kemal se prihvatio oružja i pohitao na front. Nije se obazirao na ujakove primedbe i Sarajlihanumine prekore. Tipični ljudi Čerkez! A neposlušnost je skupo platilo. Vratio se bez dva nožna prsta, s uništenim plućima, bolesnim bubrezima i ozbiljno narušenim duševnim zdravljem. Sarajlihanuma se duboko jedila zato što je Behidža u Kemal u videla osobu poremećenog uma. Behidža je pak smatrala da je to odgovarajući opis za nekog ko se tresu i urla sve do jutra, ko se smrzava

Zbogom

čak i u dobro zagrejanim sobama i vazda stoji nad mangalom, zureći u užareno ugljevlje.

Sarajlihanuma nije dozvoljavala da iko prozbori ijednu lošu reč o njenom unuku. Imala je nezdrav način razmišljanja, svojstven mnogim ženama s dvora. Behidža nije znala da li da njeno čudno ponašanje pripiše odrastanju na dvoru ili čerkeskoj krvi. Na primer, bila je toliko pedantna da je povređivala kožu od prečestog pranja. Niko nije smeo da ulazi u njenu sobu ili pipa njene stvari. Rešat-beg je veoma mnogo cenio tetku, koja ga je podigla od malih nogu. Nakon što je izgubila sina u ratu i kći na porođaju, preselila se s unukom kod Ahmeda. Zakomplikovala je život svim članovima domaćinstva. Uvažavali su je zbog Rešat-bega, ali Behidža nikad nije mogla da natera sebe da tu staricu, koja je sebe smatrala svekrvom u kući, zove majkom ili tetkom. Uspela je samo jednom da joj se obrati s „valide“* u jednom trenutku razneženosti, ali najčešće je tu tešku i svojeglavu ženu zvala kao i svi drugi – Sarajlihanuma.** U suštini, trpela ju je zbog supruga. Sreća je htela da su se odskora slagale da je Kemala neophodno što pre prebaciti u bolnicu.

Mehpara je otpratila pogledom Behidžu na stepenicama. Gospodarica doma imala je mutan pogled od silnih neprospavanih noći. Glas joj je drhtao od jeda zato što nije znala da li joj se suprug uopšte vratio kući.

„Kemal je ponovo kašljao do jutra“, žalila se. „Izgleda da mu sirup više ne pomaže. Da li još ima groznicu?“

„Goreo je čitave noći. Stalno sam natapala muslinske krpe hladnom vodom. Oblagala sam mu čelo i ruke i uspela malo da mu spustim temperaturu. Sad čvrsto spava.“

„Za Alaha miloga, požuri i iskuvaj njegovu odeću, zajedno s krpama od muslina. Na kraju sve dobro isperi. Postaraj se da tri puta opereš ruke... Imamo dece u kući. Ne daj bože da im se nešto desi! Ne mogu da ubedim Rešat-bega da ovo ovako više ne može. Ozbiljnim bolesnicima mesto je u bolnici.“

„Ne brini, sve iskuvavam“, uveravala ju je Mehpara.

---

* Tur. *valide* - formalni izraz za majku, kojim se snaja obraća svekrvi.

** Tur. *saraylı hanım* - dvorska dama, dvoranka iz Saraja.

* * *

Kad je hanuma Behidža zatvorila vrata toaleta za sobom, Mehpara je ispustila uzdah olakšanja i potrčala niz stepenice. Gurnula je veš u korito i prosula vrelu vodu i sapun u prahu preko njega. Mrmljala je sebi u bradu: „Ozbiljnim bolesnicima mesto je u bolnici! Kuća je puna ljudi! U takvim uslovima ne možemo voditi računa o bolesniku!“

Vratila je korito na vatru i spremila za bolesnika čašu mleka s medom. Pažljivo ju je spustila na srebrni poslužavnik. Spremala se da ga ponese uz stepenice kad je u kuhinju ušla najstarija žena u kući.

„Moj siroti lav kašlje još od jutarnje molitve. On kašlje, a ja ridam. Zar mu nisi stavila obloge?“

„Jesam, majko. Ali mu nisu pomogle. Imao je veliku temperaturu.“

„Da li je kašljao krv?“

„Nije.“

„Zakuni mi se da je to istina!“

„Kunem se da nije! Kašalj je bio suv.“

„Kućni lekar neće biti dovoljan. Mora da ode u bolnicu. Objasnila sam Rešatu, ali on neće da me sluša.“

„U bolnici ne mogu da se brinu o njemu kao mi. Nazepšće. Beg ima pravo.“

„Ništa taj ne zna! Ljut je na Kemala zbog njegovog slobodoumlja. Zbog toga sve ovo radi. Moramo da ga odvedemo u bolnicu.“

„Tamo će raditi isto što i mi. Davaće mu lekove...“

„Dosta, Mehpara! Šta misliš, zašto sam te odabrala od toliko sestara, braće i rođaka? Zato što si bila pristojno i poslušno čeljade. Htela sam nekog ko bi bio dobar primer mojoj unučadi. Da sam tražila sluškinju, našla bih odgovarajuću grčku ili jermensku devojčicu. Bar bi bila pismena...“

„I ja znam da čitam i pišem.“

„Sam zato što si prisustvovala Lemaninim časovima, što me je i te kako koštalo.“

„Alah te blagoslovio!“, rekla je Mehpara, iako je u sebi negodovala. „Ali nisi to učinila samo iz dobrote, već i da bih mogla glasno da ti čitam članke iz ženskih časopisa, a naročito ono što Kemal objavi.“